

LA PRÀCTICA DE SI FOUCAULTIANA ENVERS LA POBRESA D'ESPERIT

MARIONA FARRERAS ARTIGAS

Universitat de Barcelona

Michel Foucault afirma que tan sols és possible que un subjecte no acati irreflexivament la submissió d'un mandat amb la *pràctica de si*: contraposant el mandat extern amb si mateix; és a dir, si és possible separar, desadherir, el subjecte del poder i extraure'n una alteritat que el subjecte pugui mirar i inspeccionar, trobar un moment de pausa, reflexivitat, i fins i tot d'estranyesa, del subjecte envers el seu entorn i relacions.

D'aquesta manera, sembla que Foucault equipari la voluntat de domini amb la falta de cultiu o coneixença dels individus d'una societat amb ells mateixos; no es coneixen com a ànimes subjecte, sinó tal com els tracta o nomena el poder: com a ànimes substància, que el poder impregna i subjectivitza i s'aferma la relació incrèdula i acrítica amb l'autoritat, la *pobresa d'esperit*. Així doncs, segons Foucault, l'única manera de practicar com cal la llibertat i combatre la pobresa de si és *ocupant-se* de si. La llibertat només podrà ser entesa com a *ethos* gràcies a l'ocupar-se de si; l'*ethos* és la forma reflexiva que adoptarà la llibertat.¹

1. Michel FOUCAULT, «La ética del cuidado de sí como práctica de la libertad», a *Hermenéutica del sujeto*. Anexo. *Seminarioatap*, trad. Fernando Álvarez-Uría. Madrid: Ediciones de La Piqueta, 1987, p. 111

Foucault anomena la *pràctica de si* o *transformació de si* l'imperatiu ètic d'*ocupar-se de si*, el treball que haurà d'emprendre el subjecte sobre si mateix per poder assumir el repte d'ingovernabilitat que l'actitud crítica ha encarat prèviament, i pensar cada precepte o regla de conducta externa a ell, des de si. Assumir activament la matèria del seu fer.

Però sobre qui és basa el treball que ha d'emprendre el subjecte? De qui cal ocupar-se? El *si* és el subjecte. És l'objecte de què cal ocupar-se. *Ocupar-se de si*, doncs, és tenir cura d'un objecte que és el mateix objecte que el subjecte que se n'ocupa. «Per tant, quin és l'únic element que, en efecte, fa servei del cos, de les seves parts, dels seus òrgans, i per consegüent dels seus instruments, i en definitiva se servirà del llenguatge? Doncs bé, és l'ànima [...] el subjecte de totes aquestes accions».²

L'ànima és el *si* de què cal ocupar-se, sense que això signifiqui una relació instrumental de l'ànima amb el que l'envolta (ja sigui el món o el propi cos); l'actuar no ha de ser a condició de res. Així doncs, el *si mateix* no és l'ànima substància, sinó l'ànima subjecte, que adopta una posició singular i transcendent respecte de les seves relacions.³

La filosofia occidental, ens adverteix Foucault, ha acabat donant més privilegi a l'imperatiu «coneix-te a tu mateix» que a la preocupació per un mateix. La raó més profunda d'aquest abandó rau en el fet que, a partir del cartesianisme, el coneixement d'un mateix fou una via directa a la veritat. Més encara: la veritat es convertí en el desenvolupament autònom del coneixement, i ocupar-se de si, en quelcom melancòlic, segons ens ho descriu Foucault, carregat de connotacions negatives, per exemple, l'egoisme.

<https://seminarioatap.files.wordpress.com/2013/02/foucault-michel-hermeneutica-del-sujeto.pdf> [Data consulta: 1 de setembre de 2023].

2. Michel Foucault, *Hermenéutica del sujeto*, op. cit., p. 47.

3. Idees extretes de *Ibidem*, p. 68

En canvi, a l'antiguitat occidental (el moment socràtic-platònic i totes les escoles hel·lenístiques en són representatives) es desenvoluparen les anomenades, per Foucault, *arts de l'existència*, el conjunt de pràctiques que pensaven i entenien la llibertat individual com una pràctica ètica (fins i tot estètica) i, per tant, es problematitzava el que l'ésser humà era, feia i el món on vivia:

Per elles s'ha d'entendre les pràctiques sensates i voluntàries per les quals els homes no només fixen regles de conducta, sinó que cerquen transformar-se a si mateixos, modificar-se en el seu ésser singular i fer de la seva vida una obra que presenta certs valors estètics i respon a certs criteris d'estil. Aquestes «arts d'existència», aquestes tècniques de si sens dubte han perdut una part de la seva importància i de la seva autonomia, una vegada integrades al cristianisme, a l'exercici d'un poder pastoral i més tard a pràctiques de tipus educatiu, mèdic o psicològic.⁴

A les arts de l'existència, el coneixement útil per a l'existència humana no era un instrument encarregat de resoldre els enigmes de la consciència o d'atènyer la veritat; en tot cas, si és el que es volia, era estrictament necessari que la veritat en qüestió produís un canvi a l'*ethos*, el mode de ser o d'existència de l'individu. Si el coneixement no tenia per arribada *la vida*, era completament inútil.

Per aquest motiu, a l'antiguitat, era incompreensible la desconexió entre *espiritualitat* i *filosofia*. La pregunta «com puc accedir a la veritat?» pertanyia al mateix registre que la pregunta de «quines transformacions són necessàries perquè el subjecte pugui tenir accés a la veritat?».⁵ Eren indissociables.

4. Michel FOUCAULT, *Historia de la sexualidad II. El uso de los placeres*. Buenos Aires: Siglo XXI, 1986, p. 12.

5. Michel FOUCAULT, *Hermenéutica del sujeto*, op. cit., p. 39-40.

Anomenem filosofia aquesta peculiar forma de pensament que es planteja la pregunta no només, per suposat, pel que és veritable i el que és fals, sinó també per allò que fa que existeixi i que pugui existir el veritable i el fals. Anomenem filosofia una forma de pensament que es planteja la qüestió de quines són les mediacions que permeten al subjecte tenir accés a la veritat. Filosofia és una forma de pensament que intenta determinar les condicions i els límits de l'accés del subjecte a la veritat. Si a tot això ho anomenem filosofia crec que es podria anomenar espiritualitat a la cerca, la pràctica, les experiències a través de les quals el subjecte realitza sobre si mateix les transformacions necessàries per tenir accés a la veritat. Anomenarem, per tant, espiritualitat el conjunt d'aquestes cerques, pràctiques i experiències entre les quals hi ha les purificacions, les ascetis, les renúncies, les conversions de la mirada, les modificacions de l'existència, no per al coneixement sinó per al subjecte, per a l'ésser mateix del subjecte, el preu a pagar per tenir accés a la veritat.⁶

Un acte de coneixement, per si sol mai podia arribar a la veritat si no l'acompanyava la transformació del subjecte en qüestió, a través de l'impuls de l'*eros*, que sostreu, amb deler, el subjecte del seu inherent «estatut» o posició per a transformar-lo. Tot i això, mai fou la veritat el veritable objectiu o allò que completava l'acte de coneixement del subjecte: la veritat sempre retorna al seu punt d'inici, el subjecte, i l'il·lumina, li atorga la tranquil·litat de l'esperit,⁷ el constitueix en subjecte moral. Per exemple, a la tradició platònica i neoplatònica, la cura d'un mateix es referia, clarament, al coneixement d'un mateix, però no per això es perdia el caràcter espiritual, de fons, de la veritat: per conèixer-se un mateix cal contemplar-se reflectit en un element equivalent a un mateix, l'element diví (adormit a

6. *Ibidem*, p. 37-38.

7. Idees extretes de *Ibidem*, p. 39.

la nostra ànima, que ja no el recorda). Per Plató, conèixer el diví significava el retorn cap a un mateix. L'accés a la veritat permetia conèixer el que hi ha de diví en cada un.⁸

Allò contrari a les arts de l'existència fou la ignorància o *stultitia*, el pitjor dels estats en què l'home es pot trobar envers la pràctica d'un mateix, i que Foucault defineix com l'actitud d'obertura o recepció absolutament acrítica amb el món exterior, la pobresa d'esperit. L'ignorant contínuament barreja el contingut subjectiu de les seves sensacions amb el contingut objectiu del món on viu. Cedeix tant a les influències que rep de fora (la coacció) com a les de dins (els propis desitjos). Ser lliure significa no ser esclau de l'autoritat ni esclau de si mateix. I l'ignorant no estableix en el si del seu subjecte cap relació de poder o control sobre els mandats aliens. És dispers i la seva vida discorre sense principi ni fi, sense memòria ni voluntat. El fet essencial és aquest, l'ignorant no fa un bon ús de la seva voluntat:

La conseqüència d'aquesta obertura és que l'individu estult no és capaç de voler d'un mode adequat. La seva voluntat és una voluntat que no és lliure, una voluntat que no sempre vol, una voluntat que no és una voluntat absoluta. Voler lliurement és, en efecte, voler sense cap determinació provocada per qualsevol representació, per qualsevol fet o inclinació; voler de forma absoluta significa no voler posseir diferents coses al mateix temps, per exemple, una vida tranquil·la i al mateix temps marcada per la celebritat; voler significa no sempre no voler amb inèrcia o mandra, voler sempre del mateix mode sense variar l'objectiu. Tot això constitueix l'estat oposat a la *stultitia*, que és una voluntat limitada, relativa, fragmentària i canviant. Quin és l'objectiu de la voluntat justa? Sens dubte, un mateix. Un mateix és allò que un vol sempre de manera absoluta i lliurement, i això és quelcom que no es pot canviar. Però

8. Idees extretes de *Ibidem*, p. 51.

l'*stultus* no s'estima a si mateix. En la *stultitia* existeix entre la voluntat i un mateix una desconnexió, una no connexió, i una no pertinença característiques.⁹

Sortir de la *stultitia* consistirà, per Foucault, a tornar a estimar-se a si mateix; com si el si mateix fos l'únic objecte que pot estimar-se, sempre, de forma lliure i absoluta. Però per sortir-ne, ja que l'ignorant no s'estima, necessita l'ajut de l'altre: «La cura d'un mateix, per tant, necessita la presència, la inserció, la intervenció de l'altre».¹⁰ La preocupació pels altres serà el fi últim o la mesura per valorar la preocupació envers un mateix.

Aquest altre que se situa entre el subjecte (l'ignorant) i un mateix (l'amor per si mateix) és la *filosofia*: «Únicament els filòsofs [...] saben com s'ha de governar els altres i a qui vol governar els altres. La filosofia és la pràctica general del govern. [...] el conjunt dels principis i les pràctiques que un té i que es poden posar a disposició dels altres per tal d'ocupar-se adequadament de la cura d'un mateix o dels altres».¹¹

Foucault ens està descrivint el filòsof-rei de Plató, aquell que, ocupant-se de si mateix, ha pogut contemplar el món d'idees o veritats que li permetran fonamentar l'ordre de la ciutat basat en la idea de justícia i bé. M'ocupo de mi mateix per poder-me ocupar dels altres i, de retruc, quan m'ocupo de la ciutat que governo, procurant el bé, jo també em beneficiaré de tots els avantatges d'una ciutat ben governada en la mesura que també formo part de la ciutat: «La cura d'un mateix troba, per tant, en el benestar de la ciutat la seva recompensa i la seva garantia. Un se salva en la mesura que la ciutat se salva i en la mesura que s'ha permès a la ciutat salvar-se en ocupar-se d'un mateix».¹²

9. Idees i cita extreta de: *Ibidem*, p. 59-61.

10. *Ibidem*, p. 61.

11. *Idem*.

12. *Ibidem*, p. 66.

Aquesta circularitat és clau per entendre la important incidència política que té la proposta ètica de la *pràctica de si*: com més necessitat té el subjecte (encara en la ignorància) d'ocupar-se de si, més necessitat té de recórrer a l'altre i més força pren la necessitat de la filosofia i, aleshores, s'estén la funció del filòsof, que apareixerà com «un conseller de l'existència»; en paraules de Foucault, «capaç de proporcionar en tot moment –respecte a la vida privada, els comportaments familiars i també en relació amb els comportaments polítics–, no tant models generals de comportament, com els que podrien proposar Plató i Aristòtil, sinó consells circumstancials. Els filòsofs s'integraran realment en el mode de ser quotidià».¹³

La *pràctica de si* es converteix en una pràctica social entre individus que no pertanyen exclusivament a l'àmbit de la filosofia; es converteix en principi de formació, relació, però també control, de l'individu treballat, que és subjecte moral, sobre els altres. És així: la *pràctica de si* sempre estarà lligada a l'exercici del poder, el voler exercir un poder sobre els altres. Foucault afirmarà que «no es pot governar els altres, no es poden transformar els propis privilegis en acció política sobre els altres, en acció racional, si un no s'ha ocupat de si mateix».¹⁴ El mal governant és aquell que es deixa emportar pels seus propis desitjos, que barreja els límits de la seva voluntat; és a dir, que no s'ha ocupat de si. Però l'espai de poder que postuli la *pràctica de si* tendirà a gestionar bé l'espai de poder en el sentit de no dominació i instarà a la formulació de regles de dret i morals que permetin jugar als jocs de poder amb el mínim possible de dominació.¹⁵

13. *Ibidem*, p. 62.

14. *Ibidem*, p. 42.

15. Idees extretes de *Ibidem*, p. 38.

Fins i tot es pot entendre la *pràctica de si* com un atac directe al domini i qualsevol estratègia, audàcia o inventiva que permeti el caràcter reversible del poder tindrà per arribada (o objectiu) la reconversió en el si del subjecte.

